

Ks. Radosław Chalupniak

Uniwersytet Opolski

Wydział Teologiczny

PEDAGOGIKA KATOLICKA – ZNACZENIE I AKTUALNOŚĆ W KONTEKŚCIE CHAOSU WARTOŚCI (PERSPEKTYWA POLSKA)

Coroczna oscarowa gala jest dla wielu osób swoistym wyznacznikiem współczesnej ludzkiej wrażliwości, a nawet kierunków, w jakich zmierza moralność. W 2016 roku zwycięzcą tego spektakularnego wydarzenia był film *Spotlight*. Na jednej ze stron internetowych ktoś podsumował ten werdykt znaczącym pytaniem: *The voice of people who want to make this world a better place?* Faktycznie, czy jest to głos tych, którzy zmieniają świat na lepsze? Media mają współcześnie niezwykłą moc kształtowania ocen, i to nie tylko w obszarze estetycznym. Ludzkie wartościowanie, myślenie i działanie przeniknięte są mniej czy bardziej świadomie tym, co jest słuchane, oglądane, czytane. Moralność, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym, zmienia się ewidentnie pod wpływem mediów. Ocena etyczna nie jest już wynikiem odniesienia do określonej hierarchii wartości czy uznawanego powszechnie autorytetu, lecz do swoistej subiektywnej wizji świata, człowieczeństwa, historii, określonych działań czy światopoglądów. Przystojny złoczyńca budzi często większą sympatię u widzów niż przedstawiciel prawa, a zły uczynek bywa pozytywnie wartościowany w zależności od określonego kontekstu. Próby budowania jednolitego systemu moralnego w oparciu o powszechnie uznawane wartości i zasady dawno już nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Subiektywne podejście do świata wartości pogłębia aksjologiczny chaos.

Także współczesna pedagogika poszukuje swojej tożsamości. To poszukiwanie jest tym trudniejsze, im bardziej powierzchowne staje się życie, a poszczególni ludzie, grupy i społeczeństwa nie potrafią porozumieć się w sprawie tego, co ważne, a co ważniejsze. W świecie, w którym tak trudno jest ustalić kanon wspólnych wartości i zasad postępowania, istnieje nagląca potrzeba uszczegółowienia pedagogiki. Pedagogika ogólna, istotna na poziomie rozważań akademickich, nie wystarczy na gruncie praktyki pedagogicznej. W spotkaniu z wychowankiem konieczne jest samookreślenie się wychowawcy i postawienie sobie kilku istotnych pytań: Kim jestem? Kim jest mój wychowanek? Co jest dla mnie ważne, a co dla niego? Co chcę mu przekazać? Dlaczego to czynię? Nie chodzi tu o tworzenie jakiejś subiektywnej wizji/koncepcji pedagogicznej, ale raczej o budowanie na solidnym fundamencie światopoglądowym, który m.in. uwzględni perspektywę szerszą niż tylko doczesna, a także podejmie kwestie religijne, które – wciąż jeszcze – w świadomości wielu osób stanowią podstawowe odniesienie dla życia moralnego.

W Polsce, ale także w innych krajach, dla wychowawców, którzy kierują się w swoim życiu wiarą w Boga, takim fundamentem jest katolicka myśl wychowawcza. Pedagogika katolicka, przez wiele lat mocno marginalizowana, domaga się obecnie reinterpretacji, swoistego odkrycia na nowo.

1. PEDAGOGIKA CHRZEŚCIJAŃSKA, DOKŁADNIEJ – KATOLICKA

Ponad pół wieku temu na łamach „Katechety”, polskiego czasopisma poświęconego wychowaniu religijno-moralnemu, prof. Stefan Kunowski podjął problem wzajemnych relacji katechetyki i pedagogiki oraz naukowości pedagogiki katolickiej i jej relacji do teologii¹. Ówczesna oficjalna pedagogika w Polsce, zdominowana przez „jedynie słuszną” koncepcję materialistyczną, wyraźnie odcięła się od jakichkolwiek wpływów religijnych. Jej konstruktorzy wykluczali, często wbrew pedagogicznej rzeczywistości, możliwość oddziaływania religii na młode pokolenia. Takie radykalne odcięcie się od wartości religijnych zmuszało do tworzenia i ciągłego udoskonalania systemu pedagogicznego, w którym nie było odwołania do Boga, wiary, sumienia, wspólnoty religijnej czy określonych praktyk wychowawczych, na przykład sakramentu pokuty, rachunku sumienia, modlitwy itp.

Po II wojnie światowej w Polsce deprecjonowanie, czy wręcz zwalczanie, pedagogiki, która opierałaby się na wartościach religijnych (chrześcijańskich, katolickich), sprawiło, że znikła ona niemal całkowicie z polskich naukowych

¹ S. Kunowski, *Katechetyka a pedagogika katolicka*, „Katecheta” 7 (1963) nr 4, s. 157–167; tenże, *O potrzebie naukowego wyodrębnienia współczesnej pedagogiki katolickiej*, „Katecheta” 2 (1958) nr 4, s. 285–296; tenże, *Podstawy wychowania duszpastersko-katechetycznego*, „Katecheta” 6 (1962) nr 4, s. 204–215; tenże, *Potrzeby wychowania duszpastersko-katechetycznego*, „Katecheta” 6 (1962) nr 5, s. 263–272.

publikacji pedagogicznych. Oficjalnie przestała istnieć, ale – i to między innymi można uznać za przejaw jej wewnętrznej siły – zaczęła pojawiać się w różnych koncepcjach pedagogicznych, choć pod swoistymi „pseudonimami”, takimi jak: „pedagogika serca”, „pedagogika personalistyczna”, „pedagogika otwarta”, „pedagogika religii”, „pedagogika pastoralna” i inne.

W ostatnich latach da się zaobserwować pewien renesans szeroko rozumianej pedagogiki chrześcijańskiej. Oprócz rosnącej bibliografii z tego zakresu² można odnotować także różnorakie działania na płaszczyźnie akademickiej, między innymi funkcjonowanie Katedry Pedagogiki Chrześcijańskiej w KUL, Katedry Kulturowych i Chrześcijańskich Podstaw Edukacji w Ignatianum, prace Zespołu Pedagogiki Chrześcijańskiej przy KNP PAN, publikacje J. Bagrowicza czy C. Rogowskiego.

Jednocześnie można zauważyć, że we współczesnym dyskursie pedagogicznym rzadko pojawia się termin „pedagogika katolicka”. W Polsce istnieje tylko jedna Katedra Pedagogiki Katolickiej (Wydział Zamiejscowy KUL JP II w Stalowej Woli) i jedno czasopismo o tym tytule. Tymczasem, zauważa B. Śliwierski, „pedagogika katolicka istnieje i wpisuje się w życie kolejnych generacji dzieci i młodzieży w naszym kraju, której wychowawcy wcale nie muszą być świadomi wszystkich jej korzeni, natomiast ważne jest, by kolejni edukatorzy nauczycieli, pedeutolodzy i badacze teorii i praktyk wychowania katolickiego mogli pełniej odczytać i zrozumieć własny kod kulturowy”³. Z kolei J. Kostkiewicz podkreśla: „W środowiskach akademickich znajomość pedagogiki nurtu katolickiego jest wyjątkowo uboga. Jej koncepcje wychowania nie pojawiają się w podręcznikach przeznaczonych do kształcenia pedagogów”⁴. Autorka dodaje: „Współczesną marginalizację pedagogiki katolickiej pogłębiają istotny brak refleksji z pogranicza teologii i pedagogiki oraz eliminacja teologii z nauk współpracujących z pedagogiką [...] marginalizacja teologii nie zawsze jednak ma miejsce i nie zawsze jest pozytywnie postrzegana w aspekcie naukowego rozwoju pedagogiki; dostrzega się także potrzebę tej współpracy”⁵. Pisząc o pedagogice katolickiej, J. Kostkiewicz ma na myśli „systemy samodzielnych koncepcji pedagogicznych o podstawach

² Por. np. S. Dziekoński, *Wychowanie w nauczaniu Kościoła*, Warszawa 2000; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 2001; A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, Lublin 2007; J. Michalski, A. Zakrzewska (red.), *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*, Toruń 2010; Z. Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Kraków 2014, a także czasopismo „Paedagogia Christiana” (półrocznik), wydawane od 1997 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, poświęcone problematyce pedagogiki chrześcijańskiej oraz pedagogiki religii.

³ Por. <http://sliwierski-pedagog.blogspot.com/2014/01/kierunki-i-koncepcje-pedagogiki.html> [dostęp: 22.11.2014].

⁴ J. Kostkiewicz, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*, Kraków 2013, s. 14.

⁵ Tamże, s. 21. Por. W. Kubik, *Dialog pomiędzy pedagogiką a teologią*, w: S. Palka (red.), *Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych*, Kraków 2004, s. 111–120.

ontologicznych, antropologicznych, aksjologicznych, a przede wszystkim teologicznych, mieszczących się w filozofii i teologii chrześcijańskiej i wpisujących się w kulturotwórczą (w tym formacyjną) misję Kościoła katolickiego, posiadających pewne łączące je elementy, między innymi integralny stosunek do osoby wychowanka⁶. Koncepcja pedagogiczna może deklaratywnie wiązać się z określoną religią. Co więcej, jeżeli współczesna pedagogika czy jakakolwiek jej koncepcja nie uwzględnia religii jako istotnego elementu wychowania, wówczas oddala się mocno od rzeczywistości i nie liczy się z człowiekiem, który był, jest i pozostanie istotą religijną.

Zdaniem J. Kostkiewicz, „powiększenie się dystansu między pedagogiką ogólną a katechetyką w okresie PRL-u spowodowało poszerzenie po 1989 r. na gruncie tej pierwszej obszaru dla wychowania religijnego, edukacji religijnej. Fakt ten z kolei otwiera furtkę dla pedagogiki religii w ponadkonfesyjnym jej rozumieniu⁷. Warto podkreślić, że współcześnie proponowana „pedagogika religii nie może być utożsamiana z pedagogiką katolicką ani pedagogiką żadnego z Kościołów [...]. Tego typu utożsamienie, jak się okazuje, jest możliwe wśród praktyków wychowania (także katolickiego) i w praktyce zachodzi szczególnie wtedy, kiedy pedagogikę religii uprawiają duchowni konkretnego wyznania [...] tymczasem uprawiają ją w sposób ponadkonfesyjny, religioznawczy, na poziomie ogólności przekraczającym wyznanie⁸. W takim wypadku, jak zauważa B. Milerski, pedagogika religii uprawiana jest „poza teologią”, a religię traktuje się „jako uniwersalny fenomen posiadający udział w osiągnięciu pełni człowieczeństwa i demokracji⁹. Jak pisze J. Kostkiewicz, pedagogika religii staje się paradoksalnie nauką ulokowaną poza (ponad) wyznaniem, co służy jej rozwojowi jako teorii pedagogicznej, a nie określonej praktyce wychowania¹⁰. „Pedagogika religii uprawiana bez (lub: poza, inaczej: z wyłączeniem) konkretnego wyznania, konkretnej wiary jest specyficzną formą sekularyzacji, niezależnie od tego, czy jest ona zamierzona, czy nie¹¹”.

„Pedagogika katolicka [...] mieści się w szerszym nurcie pedagogiki chrześcijańskiej i zarazem personalistycznej – innymi słowy, każda katolicka koncepcja wychowania jest zarazem chrześcijańska i personalistyczna. Relacja odwrotna zdaje się nie zachodzić, bowiem nie każdy personalizm jest chrześcijański, tym bardziej katolicki¹². W świecie wyraźnego pluralizmu aksjologicznego okazuje się, że nie można dziś tworzyć jednoznacznego systemu wartości w oparciu o różne wyznania chrześcijańskie. Poszczególne denominacje, zwłaszcza odłamy

⁶ Por. J. Kostkiewicz, *Aksjologiczne podstawy katolickich koncepcji pedagogicznych*, w: *taż* (red.), *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice*, Kraków 2011, s. 14.

⁷ Tenże, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej*, s. 649.

⁸ Tenże, *Aksjologiczne podstawy katolickich koncepcji pedagogicznych...*, s. 16.

⁹ B. Milerski, *Pedagogika religii*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwierski (red.), *Podręcznik akademicki*, t. I, Warszawa 2003, s. 263.

¹⁰ J. Kostkiewicz, *Aksjologiczne podstawy katolickich koncepcji pedagogicznych...*, s. 17.

¹¹ Tamże, s. 18.

¹² Tamże, s. 15.

protestanckie, próbują na siłę dostosować się do intensywnie zmieniających się ludzkich upodobań, do współczesnej mody i ducha czasu. Wspólnoty chrześcijańskie cechują się wyraźną rozbieżnością w pojmowaniu tak podstawowych kwestii, jak na przykład istota i znaczenie małżeństwa (sprawa dopuszczalności rozwodu, akceptacji związków homoseksualnych) czy szacunek wobec życia (problem aborcji, antykoncepcji, eutanazji). Z perspektywy pedagogiki potrzeba dookreślenia, jakie wartości powinny być przekazywane w procesie wychowania, dlatego wydaje się, że współcześnie nie jest możliwe precyzyjne rozumienie i posługiwanie się terminem „wartości chrześcijańskie”. W konsekwencji nie można już mówić o „pedagogice chrześcijańskiej”, lecz należałoby ją wyraźnie uściślić. W tym sensie pedagogika, która odwołuje się do nauczania Kościoła katolickiego i do wartości przezeń promowanych, może i powinna być określana jako „katolicka”.

2. PODSTAWOWE ELEMENTY PEDAGOGIKI KATOLICKIEJ

Pedagogika katolicka stworzyła w dziejach nowożytnej Europy, „zarówno w obrębie swoich podstaw teoretycznych, jak i praktyki wychowawczej, uniwersalne i zarazem najbardziej tradycyjne standardy procesów wychowania i kształcenia”¹³. Jako znaczący system wychowania kształtowała się przez wieki, opierając się na solidnym fundamencie filozoficzno-teologicznym, rozszerzając i uaktualniając wychowawczą wizję Kościoła. Teoria znajdowała swe przełożenie na konkretną praktykę wychowania: działalność licznych szkół, przedszkoli, ochronek, uniwersytetów, internatów, burs, sierocińców, organizacji i stowarzyszeń katolickich czy duszpasterstw stanowych. Te zróżnicowane inicjatywy wychowawcze odwoływały się do określonego ideału (celów) wychowania, modelu relacji wychowawca – wychowanek oraz metody wychowania.

Pedagogika określana jako „katolicka” funkcjonowała w dwóch nurtach: popularnym i naukowym. Jacek Woroniecki określił pedagogikę katolicką jako „system naukowy wychowania i nauczania nie tylko zupełnie zgodny z teologią i filozofią chrześcijańską, ale ściśle z nim związany i wysnuwający w ich świetle z doświadczenia wychowawczego swe zasady”¹⁴. Janina Kostkiewicz, poszukując istoty takiej pedagogiki, wskazuje dwie płaszczyzny odpowiedzi. Pierwszą, jakby „zewnątrzną”, tworzy pewien zakres pojęć i kategorii niezbywalnych w opisywaniu katolickości (idea katolickości; katolicki ideał wychowawczy; cele wychowania; światopogląd katolicki). Ta płaszczyzna zapewnia pedagogice katolickiej łączność z Kościołem katolickim, głównie przez odniesienie do kościelnych dokumentów. Wyróżniki tej płaszczyzny, zachowując podstawową niezmienną związaną z Objawieniem, pozostają jednak w stanie pewnego rozwoju, odpowiedniego do

¹³ J. Kostkiewicz, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej...*, s. 13.

¹⁴ Por. J. Woroniecki, *Program integralnej pedagogiki katolickiej*, Włocławek 1947, s. 7.

ewolucji człowieka, kultury i cywilizacji. Druga płaszczyzna wyróżnienia pedagogiki katolickiej, zaproponowana przez J. Kostkiewicz, bardziej „wewnętrzna”, „ukryta”, zawarta jest w publikacjach przedstawicieli tego kierunku i w określonych działaniach wychowawców katolickich, wyrażając ich swoisty *sensus catholicus*¹⁵. Ten ostatni określany jest jako pewien stan ducha ludzkiego, zarówno świadomy, jak i podświadomy, „głębokie i całkowite przejęcie się zasadami katolickimi, sprawiające, że człowiek w każdej niemal sytuacji życiowej bez długich wahań i namysłów znajduje od razu [...] katolicki punkt widzenia i katolickie rozwiązanie” (J. Woroniecki), „instynkt” czy „zmysł” katolicki¹⁶.

W pedagogice katolickiej wiele miejsca poświęca się zagadnieniu celów wychowania, wychodząc z założenia, że życie ludzkie ma swoją rację bytu, posiada sens i ukierunkowanie na nieskończoność. Cele te, wprowadzane z filozofii i teologii, utożsamiane są z celami żywymi, zarówno w odniesieniu doczesnym, jak i wiecznym. Pedagogika powinna wskazywać takie cele wychowania, tworzyć ich hierarchię, a także przedstawiać możliwości i sposoby ich realizacji. Pedagogika katolicka wciąż precyzuje cele wychowawcze, mając na uwadze wszechstronny i integralny rozwój wychowanka w różnych jego wymiarach i w określonych uwarunkowaniach. Cele wychowania katolickiego łączą się z określonym, realistycznym i obiektywnym światopoglądem, który cechuje m.in. miłość (jako cnota, zasada i postawa w relacjach międzyludzkich, jako cel i pierwsza metoda w wychowaniu), optymizm wychowawczy (związany z nadzieją wiecznego zbawienia), odkrywanie i odpowiedzialne realizowanie osobistej wolności czy nastawienie społeczne, z którego wynika gotowość do rezygnacji z osobistych interesów na rzecz dobra innych osób. Duch ofiary jest elementem wyróżniającym katolika spośród osób o innym światopoglądzie, wspomaga go idealizm (nie jako przeciwieństwo realizmu, lecz skłonność do szlachetnej postawy i chęć bycia jej wiernym, ukierunkowanie na wartości dotyczące życia wspólnego, na dobrowolne przedkładanie dobra wspólnego ponad dobro osobiste). Modlitwa jest zarazem cechą i owocem światopoglądu katolickiego¹⁷.

W tym miejscu warto przywołać „pedagogiczne credo” ks. Janusza Tarnowskiego. Wielu współczesnych wychowawców może odnaleźć w nim aktualne i cenne zasady swojej działalności. Jest to także przykład, w jaki sposób pedagogika katolicka służy dobru wychowanka:

1. Punkt wyjścia. W pierwszym zetknięciu z wychowankiem lub grupą najistotniejsze jest wejście w jego (ich) świat z pełnym, nie udawanym, lecz autentycznym zainteresowaniem i życzliwością. Chodzi o postawienie się w miejscu tych, których spotykamy, by odczuli nasz szacunek i aby uniknąć niewłaściwych kroków w ich kierunku.
2. Wychowanek. Nie jest kimś niższym lub mniej wartościowym od wychowawcy, ale przeciwnie, może nad nim pod wieloma względami górować. Nie jesteśmy jego

¹⁵ J. Kostkiewicz, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej...*, s. 32–33.

¹⁶ Tamże, s. 63.

¹⁷ Tamże, s. 59–60.

sędziami. Ewentualne wady musimy dostrzegać, lecz nie wolno utożsamiać z nimi wychowanka. Trzeba odnaleźć w nim zawsze obraz Boga, który go kocha i mu wybacza.

3. Relacja: wychowawca – wychowanek. Zmierzać wytrwale ku przyjaźni, nie oczekując jednak wdzięczności ani przywiązania. Dać wychowankowi odczuć miłość, ale bez zaślaniania tego, który kocha go daleko bardziej: Chrystusa. Łącznikiem spajającym – modlitwa.

4. Proces wychowania. Wsłuchiwanie się w wychowanka. Uczenie się i wychowywanie wzajemne. Nie narzucanie i przymuszanie, lecz delikatna pomoc do budzenia zainteresowania Wartościami i poszukiwania ich aż do spotkania z Bogiem w Chrystusie dzięki łasce Ducha Świętego. Nie tyle oczekiwanie natychmiastowych wyników, co raczej nadzieja na daleką przyszłość. Stała cierpliwość i atmosfera radości.

5. Cel. Pomóc wychowankowi odnaleźć jego miejsce w życiu i powołanie osobiste w stopniowym zbliżaniu się ku dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej. Jednocześnie z procesem wychowania innych dążyć do samowychowania siebie: żyć z Chrystusem¹⁸.

Powyższe ogólne rozważania mogą być przeniesione na różne środowiska wychowania. Jako przykład wskażę, w jaki sposób pedagogika katolicka może funkcjonować w przestrzeni polskiej szkoły.

3. AKTUALNOŚĆ I POTRZEBA PEDAGOGIKI KATOLICKIEJ W POLSKIEJ SZKOLE

W Polsce podstawowym dokumentem prawa oświatowego jest *Ustawa o systemie oświaty*. W preambule do niej można przeczytać: „Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka. Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”¹⁹. Takie odwołanie do wielu wartości i ich zapisów wskazuje, że wychowanie dokonujące się na terenie szkoły nie powinno być jedynie teorią, ale ma się przełożyć na konkretne działania. Ważne jest wciąż pytanie: kto ma być ich podmiotem i jaka powinna być ich treść oraz sposób przekazu?

¹⁸ B. Śliwierski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2004, s. 73.

¹⁹ *Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty*, Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

Pisząc o aktualności pedagogiki katolickiej jako propozycji dla współczesnej polskiej szkoły, nie wysuwam roszczeń o charakterze wyłączającym czy deprecjującym inne wspólnoty religijne czy stowarzyszenia światopoglądowe. W obecnym systemie oświaty istnieje możliwość zaangażowania w proces wychowania różnych podmiotów ideowych. W tym sensie niemal każda z grup społecznych może korzystać z zasady bezstronności światopoglądowej²⁰. Tę możliwość posiada również Kościół katolicki i pedagogika wyrażona w refleksji na przykład Jana Pawła II, Jacka Woronieckiego, Stefana Kunowskiego, Janusza Tarnowskiego, Wincentego Granata, Józefa Tischnera, Mariana Nowaka oraz innych współczesnych teologów i pedagogów katolickich.

Użyty w ustawie o systemie oświaty zwrot o respektowaniu w szkolnym nauczaniu i wychowaniu chrześcijańskiego systemu wartości oraz przyjęciu za jego podstawę uniwersalnych zasad etyki zachęca, a nawet obliuguje, wychowawców katolickich, teoretyków i praktyków do pogłębionej refleksji i poszukiwania adekwatnych do współczesnych uwarunkowań rozwiązań pedagogicznych. Ważne jest jednak najpierw uzasadnienie takich oddziaływań: dlaczego mianowicie pedagodzy, którzy utożsamiają się z nauczaniem Kościoła katolickiego, mają prawo do zajmowania się wychowaniem, które dokonuje się w publicznej przestrzeni, jaką jest polska szkoła? Otóż w różnych publikacjach naukowych i publicystycznych zbyt często zapomina się o tym, że to nie państwo, nie szkoła, nawet nie określone, mniej czy bardziej formalne, grupy światopoglądowe czy związki religijne są uprawnione do wychowania kolejnych pokoleń Polaków. W Konstytucji zapisano, że „rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania” (art. 48 ust. 1; por. art. 53 ust. 3)²¹. Odnosząc ten zapis do funkcjonującej w polskich szkołach lekcji religii, trzeba przypomnieć i podkreślić, że to rodzice wyrażają swą wolę, by ich dzieci uczestniczyły w takich zajęciach, które szkoła przy wymaganej liczbie uczniów musi zorganizować, odwołując się do określonych wspólnot religijnych, które od strony treści zapewnią dany rodzaj wychowania.

Warto zwrócić uwagę, że potwierdzone w Konstytucji prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swymi przekonaniami nie powinno być ograniczane wyłącznie do szkolnych lekcji religii. Propozycja pedagogiki katolickiej może w wielu sytuacjach pomóc wychowaniu w szkole przejść od bezradności ku określonym możliwościom²². W tym sensie może być rozumiany przepis o „prawie

²⁰ Swoistym ograniczeniem wpływu na młodych ludzi, zwłaszcza w szkole, jest m.in. art. 72 Konstytucji, który przypomina, że „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”.

²¹ Ograniczenie lub pozbawienie tego prawa rodziców może się dokonać jedynie wyrokiem sądu w przypadkach określonych w ustawie – por. art. 48 ust. 2.

²² Por. R. Chałupniak i in., *Wychowanie w szkole: od bezradności ku możliwościom*, Opole 2014. Por. http://www.katechetyka.diecezja.opole.pl/PUBLIKACJE_08.HTM [dostęp: 24.11.2014].

osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują” (art. 53 ust. 2). Bezstronność władz publicznych, w tym samorządowych i oświatowych, nie neguje wolności religii, obejmującej wolność jej wyznawania i uzewnętrzniania przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie (art. 53 ust. 2)²³. Uzasadnienie tego typu wychowania w polskiej szkole wiąże się przede wszystkim z wolą rodziców, którym bliski jest światopogląd katolicki²⁴.

Jeżeli szkoła (i osoby ją tworzące) chce wychowywać, musi odnieść się do konkretnych wartości i zasad moralnych. Wychowanie w szkole, jeśli nie chce być (nie jest) zredukowane wyłącznie do nauczania o wartościach (etyki), ale jest (wciąż na nowo ponawiana) próba ich odkrywania, nazywania, rozumienia, przekazywania i interioryzowania, musi opierać się na określonym fundamencie – na światopoglądzie. Zainteresowani wychowaniem swych dzieci rodzice mają prawo wpływać m.in. na tworzony przez szkołę program wychowawczy, w którym mogą odnaleźć elementy edukacji katolickiej, dotyczące wizji człowieka jako osoby (docenienie jego niezbywalnej godności), integralności i szerokiego horyzontu oddziaływań czy kształtowania poczucia sensu²⁵.

Warto zwrócić uwagę, że wiele z elementów pedagogiki katolickiej nosi cechy uniwersalne, na przykład integralność wychowania („wszechstronny rozwój” w wymiarze intelektualnym, psychicznym, społecznym, zdrowotnym, estetycznym, moralnym i duchowym) czy ukierunkowanie na wspólnotowość, solidarność, prawdę, miłość i odpowiedzialność²⁶. Wychowanie katolickie to m.in.: uznanie ogromnej wartości życia i godności człowieka; poszukiwanie prawdy, dobra i piękna; odkrywanie sensu życia; kształtowanie sumienia, woli i charakteru; rozwijanie własnej samodzielności; odkrywanie różnicy między „wolnością od” a „wolnością dla”; walka z własnymi słabościami i wadami (grzech); pomoc w poznawaniu i afirmacji siebie; stały rozwój: od dzieciństwa przez młodość i dorosłość ku dojrzałości; otwarcie na drugiego człowieka przez słowo i zaangażowanie; uczenie się szacunku wobec innych; kształtowanie postaw empatycznych i altruistycznych (postawa „być”, a nie tylko „mieć”); rozwijanie odpowiedzialności za siebie, za innych, za powierzone dobro (np. ojczyznę); dawanie dobrych wzorów; rozwijanie odwagi do obrony wartości; dążenie do pełni człowieczeństwa; zdolność i zachęta do zmieniania świata na lepsze – zaczynając od siebie; dawanie sobie i innym prawa do błędu; uczenie się takiego oceniania, by nie ranić innych, ale im pomagać. Powyższa

²³ Jak wskazano w art. 53 ust. 5: „Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób”.

²⁴ Por. R. Chałupniak, *Potrzeba i uzasadnienie wychowania religijnego w podstawowych środowiskach wychowawczych (rodzina, parafia, szkoła, media)*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie...*, s. 706–727.

²⁵ Por. M. Studenski, *Wychowanie chrześcijańskie wyzwaniem dla szkoły i katechezy*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie...*, s. 756–769.

²⁶ Por. np. S. Chrobak, *Wychowanie w kontekście konkurencyjności – wyzwania dla pedagogiki chrześcijańskiej*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie...*, s. 622–625.

lista jest uzupełniona o doświadczenia religijne, motywujące i wyjaśniające sens wychowania/samowychowania katolickiego: katolik jest zaproszony do zbawienia, które jest Bożym darem; jego życie opiera się na stałym odniesieniu do Boga, prawd wiary i moralności, na ich poznawaniu i przeżywaniu; cechuje go zdolność do głębokiego kontaktu z Bogiem (modlitwa, sakramenty, świętowanie) oraz życie według zasadniczego wzoru, jakim jest Jezus Chrystus; jest w nim otwartość na wspólnotę (zaangażowanie w życie Kościoła) i zakorzenianie w tradycji i kulturze chrześcijańskiej; przez osobiste świadectwo wiary włącza się w apostołstwo. Wszystkie te kwestie mogą, a nawet powinny, pojawić się w wychowaniu szkolnym, jeśli takie jest życzenie rodziców odnośnie do wychowania ich własnych dzieci. Tematy uniwersalne mogą być podejmowane przy różnych okazjach, na przykład na lekcjach wychowawczych, natomiast zagadnienia religijne – podczas lekcji religii, ale też (jeśli będą takie możliwości i potrzeby) w innym czasie.

Oczywiście, wszelkie wychowanie do wartości podejmowane w szkole, także katolickie, będzie wiązało się z pewnym napięciem, chociażby wobec promowanego przez media konsumpcyjnego stylu życia czy „kultu” przyjemności²⁷. Ucieczka jednak przed takimi sporami czy unikanie ich za wszelką cenę nie jest przejawem bezstronności światopoglądowej szkoły, lecz co najwyżej jej impotencji wychowawczej. Jeżeli szkoła naprawdę chce przygotowywać uczniów do życia, to musi nie tylko ich uczyć, ale też stawiać ich wobec sytuacji, które wymagają przemyśleń, wyborów i zaangażowania – by również w taki sposób wpływać na ich rozwój.

CATHOLIC PEDAGOGICS – MEANING AND TOPICALITY IN THE CONTEXT OF THE CHAOS OF VALUES (POLISH PERSPECTIVE)

Summary

Education cannot be reduced to information and should guarantee to the students and their parents the freedom of making axiological decisions and solutions. The above mentioned right is confirmed by the right of parents to raise their children according to their own conceptions. In the contemporary chaos of values and principles of education the Catholic education remains a topical, interesting and important proposal for school.

Słowa kluczowe: wychowanie, wychowanie katolickie, pedagogika katolicka, szkoła, chaos wartości i zasad

Key words: education, Catholic education, Catholic pedagogy, school, the contemporary chaos of values and principles

²⁷ Por. M. Kranc, *Szkoła we współczesnym systemie wychowania*, w: *(Bez)radność wychowania...?*, Z. Marek, M. Madej-Babula (red.), Kraków 2007, s. 151–152.

BIBLIOGRAFIA

- Chałupniak R., *Potrzeba i uzasadnienie wychowania religijnego w podstawowych środowiskach wychowawczych (rodzina, parafia, szkoła, media)*, w: *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, A. Rynio (red.), Lublin 2007.
- Chałupniak R., T. Michalewski, E. Smak (red.), *Wychowanie w szkole: od bezradności ku możliwościom*, Opole 2014.
- Chrobak S., *Wychowanie w kontekście konkurencyjności – wyzwania dla pedagogiki chrześcijańskiej*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, Lublin 2007.
- Dziekoński S., *Wychowanie w nauczaniu Kościoła*, Warszawa 2000.
- Kostkiewicz J., *Aksjologiczne podstawy katolickich koncepcji pedagogicznych*, w: taż (red.), *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice*, Kraków 2011.
- Kostkiewicz J., *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*, Kraków 2013.
- Kranc M., *Szkoła we współczesnym systemie wychowania*, w: Z. Marek, M. Madej-Babula (red.), *(Bez)radność wychowania...?*, Kraków 2007.
- Kubik W., *Dialog pomiędzy pedagogiką a teologią*, w: S. Palka (red.), *Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych*, Kraków 2004.
- Kunowski S., *Katechetyka a pedagogika katolicka*, „Katecheta” 7 (1963) nr 4.
- Kunowski S., *O potrzebie naukowego wyodrębnienia współczesnej pedagogiki katolickiej*, „Katecheta” 2 (1958) nr 4.
- Kunowski S., *Podstawy wychowania duszpastersko-katechetycznego*, „Katecheta” 6 (1962) nr 4.
- Kunowski S., *Potrzeby wychowania duszpastersko-katechetycznego*, „Katecheta” 6 (1962) nr 5.
- Marek Z., *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Kraków 2014.
- Michalski J., Zakrzewska A. (red.), *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*, Toruń 2010.
- Milerski B., *Pedagogika religii*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwierski (red.), *Podręcznik akademicki*, t. I, Warszawa 2003.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 2001.
- Rynio A. (red.), *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, Lublin 2007.
- Studenski M., *Wychowanie chrześcijańskie wyzwaniem dla szkoły i katechezy*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, Lublin 2007.
- Śliwierski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2004.
- Worniecki J., *Program integralnej pedagogiki katolickiej*, Włocławek 1947.
- „Paedagogia Christiana” (półrocznik), czasopismo wydawane od 1997 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, poświęcone problematyce pedagogiki chrześcijańskiej oraz pedagogiki religii.

Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.
<http://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2014/01/kierunki-i-koncepcje-pedagogiki.html>
[dostęp: 22.11.2014].
http://www.katechetyka.diecezja.opole.pl/PUBLIKACJE_08.HTM [dostęp: 24.11.2014].